

**БЛАГОДІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНИХ ГРОМАД ЯК ЕЛЕМЕНТ ГРОМАДСЬКОГО
ТА КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ СЛОБОЖАНЩИНИ (XIX – поч. XX ст.)**

У статті аналізується громадська та благодійна діяльність національних громад Слобожанщини у XIX – на початку XX ст. На основі широкого кола джерел розкриті мотиви, форми і засоби благодійної та громадської діяльності представників національних груп і національних громад у цілому, оцінено реальний внесок громадських організацій, у тому числі й створених національними меншинами, у систему соціального захисту регіону. Доведено, що національні громади одними з перших узяли активну участь у громадській та благодійній діяльності Харкова, вплинули на будівництво церковних, освітніх і культурних закладів та товариств. Завдяки матеріальній допомозі відомих харківських торговців, підприємців, інтелігенції в Харкові проводилися різноманітні заходи, спрямовані на поліпшення соціального становища й добробуту багатьох харків'ян різного віку та національної належності. У благодійній діяльності національних громад виявилися громадянська позиція, патріотизм, бажання принести користь державі та інтегруватися в суспільство, що стало другою батьківщиною для багатьох народів.

Ключові слова: національні громади, національні меншини, національні групи, віросповідання, благодійність

В статье анализируется общественная и благотворительная деятельность национальных общин Слобожанщины в XIX – начале XX ст. На основе широкого круга источников раскрыты мотивы, формы и способы благотворительной и общественной деятельности представителей национальных групп и национальных общин в целом, сделана оценка реального вклада общественных организаций, в том числе и созданных национальными меньшинствами, в систему социальной защиты региона. Доказано, что национальные общества одними из первых приняли активное участие в общественной и благотворительной деятельности Харькова, повлияли на сооружение церковных, образовательных и культурных заведений и обществ. Благодаря материальной помощи известных харьковских торговцев, предпринимателей, интеллигенции в Харькове проводились различные мероприятия, направленные на улучшение материального положения и быта многих харьковчан разного возраста и национальной принадлежности. В благотворительной деятельности национальных общин проявились гражданская позиция, патриотизм, стремление принести пользу государству и интегрироваться в общество, которое стало родиной для многих народов.

Ключевые слова: национальные общины, национальные меньшинства, национальные группы, вероисповедание, благотворительность

The charitable and public activity of the national communities of Slobodan Ukrainian in the 19th century - at the beginning of the 20th century are analyzed in the article. On the basis of wide range of resources the reasons, forms and means of charitable and public activity of representatives of national groups and whole national communities have been discovered, the evaluation of real contribution of public organizations including those, created by national minorities to the system of social deference has been made. It has been proved that national communities pioneered charitable and public activity in Kharkov influenced the construction of religious, educational and cultural establishments and societies. Due to financial support of famous Kharkov traders, businessmen and intelligentsia, various venues took place, which were aimed at improvement of financial and living conditions of many residents who varied by age and nationality. In their charity activity the national communities showed their civic consciousness, patriotism, the desire to be useful to state and their wish to be integrated in society, which became a native land for many nationalities.

Key words: national communities, national minorities, national groups, religion, charity.

Постановка проблеми. Історія Слобожанщини містить у собі багато цікавих сторінок, пов'язаних із самобутністю краю, який ще із XVII століття почав заселятися представниками багатьох народів, що залишили свій відбиток у суспільно-політичних, економічних і культурних процесах та суттєво вплинули на розвиток регіону.

Аналіз актуальних досліджень. У дорадянський період у краєзнавчих дослідженнях Д. Багалія, С. І. Кованька, А. Ф. Ріттиха, М. Ф. Сумцова та інших є певні відомості про життєдіяльність національних меншин Слобідської України, але вони мали фрагментарний характер та не були систематизовані й узагальнені. Між тим, у фондах Державного архіву Харківської області й у Харківських календарях, що друкувалися протягом XIX ст., а також у звітах різних благодійних товариств є цікава інформація про громадську та благочинну діяльність національних громад, яка була досить вагомою в суспільному житті Слобожанщини.

Мета статті. На підставі систематизації архівних даних та інших джерел авторка ставить перед собою мету – здійснити аналіз благодійних заходів національних громад Слобожанщини,

що мали місце протягом XIX – початку XX століть у рамках громадської та культурної діяльності регіону і вплинули на інтеграцію слобідської спільноти.

Виклад основного матеріалу. У XIX столітті добродійна діяльність мешканців Харкова й Харківської губернії набрала чималих обертів і була спрямована на покращення матеріальних умов нужденних, сиріт, дітей, удосконалення медичного обслуговування населення й покращення якості освіти. Бурхливий розвиток міста, пов'язаний з економічним зростанням регіону, появою фабрик, заводів, розширенням торгівлі сприяв розвитку добродійності, в якій провідну роль відігравали підприємці, торговці, представники різночинної інтелігенції та прості харків'яни. У цих заходах одну з найактивніших позицій зайняли національні громади Харкова, які згуртували навколо себе представників різних національних груп, які осіли на території Слобожанщини та брали активну участь у розвитку різних сфер життєдіяльності регіону. Центрами благодійної діяльності представників національних меншин стали церковні заклади, навколо яких здійснювалося формування національних громад.

Першою в Харкові почала діяти лютеранська громада, переважну більшість якої склали німці. Тому цілком закономірним є той факт, що лютерани стояли у витоків благодійної діяльності національних громад. У 1816 р. громада відкрила відділення Біблейського товариства, до фонду якого професори Харківського університету Й. Ланг та В. Дрейсиг зобов'язалися щорічно робити благодійні внески [1, т. 2, с. 748]. Товариство розповсюджувало серед населення Біблію, яка друкувалася різними мовами за досить помірними цінами, а бідні отримували її безкоштовно. У 1823 р. громада заснувала Комітет для надання допомоги усім нужденним лютеранам, а також німцям, які тимчасово проживали в Харкові. Особливо помітну роль у роботі Комітету відіграв пастор Іоганн Амвросій Розенштраух. За його участі в 1823 р. Церковна рада звернулася до Московської Консисторії з проханням дозволити збір пожертвувань по лютеранських парафіях імперії на будівництво в Харкові кірхи (церкви). На її будівництво прихожани різних лютеранських парафій зібрали 40 183 крб., з них харківські лютерани – 12 834 крб. Харківська кірха була відкрита й освячена в 1830 р. [7, с. 154]. У 1826 р. при парафії було влаштовано школу для сиріт і бідних іноземців-лютеран, які мешкали в Харкові [1, т. 2, с. 726]. У 70-ті роки до Церковної ради входили відомі харківські підприємці, купці, представники інтелігенції: Я. І. Гейер, М. А. Вестберг, К. А. Трепке, Ф. К. Вілле, К. К. Плеске, В. Д. Гагенторн, Ф. Г. Фішман, О. В. Шеерман, Г. П. Дейнес, А. К. Деллен та інші. При активній діяльності церковної ради лютеранська громада споруджує на вул. Німецькій будинок для сиріт, де доглядачем став Ф. Ф. Леопольд [9, с. 119]. Наприкінці 70-х рр. лютерани зібрали пожертвування на користь місцевого управління Російського Товариства Червоного Хреста в розмірі 1 тис. крб. [2, ф. 3, оп. 275, спр. 35, арк. 21]. У німецькій громаді в цей період особисто треба відзначити активну громадську та благодійну діяльність відомого лікаря Л. Л. Гіршмана, який був головою Харківського відділу піклування про сліпих та Комітету товариства допомоги нужденним студентам Харківського університету. Також активну участь він брав у Харківському товаристві сестер милосердя, де займався організацією підготовки молодшого медичного персоналу для лікарень та шпиталів [6, с. 131]. Одну з вулиць Харкова названо на честь Л. Л. Гіршмана.

Під патронатом лютеранської церкви в 1884 р. в Харкові виникає «Німецьке товариство допомоги в Харкові» (Німецьке благодійне товариство) для надання допомоги та працевлаштування нужденних німців. Цим заходам сприяла діяльність так званого гуртка добровільних пожертвувань, який був започаткований ще в 60-х роках XIX ст. Лютеранська громада викупила дім на Німецькій вулиці (нині вул. Пушкінська) та влаштувала там притулок для бідних жінок і сиріт лютеранського віросповідання. Зростання кількості членів і збільшення пожертвувань вплинули на зміцнення організації. Про це свідчить той факт, що уставний капітал, який спочатку становив лише 500 крб., уже в 1895 р. сягнув 6000 крб. [1, т. 2, с. 927]. 23 лютого 1885 р. до обраного правління товариства увійшли відомі харківські підприємці: В. А. Статс, М. Х. Гельферіх, А. А. Біро, Е. Е. Залле, А. Ф. Грундлер, Ф. Б. Кох. Головою правління обраний В. А. Статс. Неодноразово лютерани проводили в залах Комерційного клубу вечори з метою збирання коштів на користь німецького Благодійного товариства. Подібні

заходи приносили чималі прибутки. Так, на одному з подібних вечорів у січні 1886 року було зібрано 741 крб. [2, ф. 3, оп. 281, спр. 190, арк. 56]. Із початком Першої світової війни лютеранська громада активно відгукнулася на заклик харківського губернатора створити Харківський Комітет допомоги нужденним сім'ям осіб, мобілізованих на фронт, за рахунок якого тільки в перші місяці війни до фонду Комітету від лютеранської громади надійшло близько 2800 крб. [2, ф. 313, оп. 1, спр. 1, арк. 28, 51, 53; ф. 313, оп. 1, спр. 1, арк. 44].

У 20-х рр. XIX ст. в Харкові виникає римо-католицька громада, до якої здебільшого входили французи, чехи й поляки. Внаслідок зростання чисельності католиків у Харкові, за прикладом лютеранської громади, товариство орендувало залу губернської гімназії, потім аудиторію Харківського університету. Відомо, що в 1823 р. католики разом із лютеранами інколи користувалися залом квартири ректора університету католика В. Джунковського [10, с. 260]. У 1828 р. членом церковної ради католицької громади став і ректор Харківського університету А. Дудрович. Постійні грошові внески громади становили 215 крб., до них додавалися пожертвування сторонніх осіб. Перший загальний збір на 1829 р. склав 1035 крб., що свідчило про зміцнення й розширення католицького товариства. Це дало підставу звернутися до митрополита Могилівського в Луцьку з проханням призначити до Харкова постійного священика. Ним із 1830 р. став Гемініан Чаплинський [10, с. 261]. У 1831 р. громада придбала на вул. Мироносицькій ділянку для будівництва костелу. Організацією роботи по спорудженню церкви займалися капелан товариства Г. Чаплинський, П. Суроцький, Р. Робуш, І. Лозинський та інші. Католицька громада на спорудження церковного закладу збрала 22 360 крб. [2, ф. 265, оп. 1, спр. 1, арк. 1, 9]. У 1879 р. влаштовується при костелі притулок для німецьких католиків, куди також на вакантні місця приймалися й православні. Основним фондом для створення притулку став заповітний капітал француза Бореля, організація здійснювалася при активній участі професора Харківського університету Л. Ценковського та лікаря В. Франковського [2, ф. 3, оп. 281, спр. 125, арк. 5]. На 1880 р. до складу Церковної ради римо-католицької церкви входили ксендзи П. П. Кисаржевський, І. М. Войцеховський, Л. М. Томашевський, В. Ф. Осмольський, а також дворяни Ф. К. Гутовський, О. М. Балицький, В. Р. Пенський та міщанин А. А. Гінтцингер. Церква розташовувалася на вул. Мало-Сумській (нині пл. Свободи) [6, с. 11].

У 1877 р. в Харкові виникло благодійне Французьке товариство, яке мало міцні зв'язки з католицькою громадою. Це певним чином поєднувало різні народи й усувало між ними існуючий мовний і ментальний бар'єр. Французьке товариство надавало допомогу не тільки своїм співвітчизникам, але й бельгійцям, італійцям та іншим європейцям, які оселились у Харкові. Але зв'язок з римо-католицькою громадою Французьке благодійне товариство не поривало. Так, наприкінці 70-х рр. члени Французького товариства з ініціативи лектора французької мови Харківського університету Мало активно допомагали римо-католицькій церкві влаштувати притулок при костелі на заповітному капіталі Бореля [9, с. 104]. У 1882 р. Французьке благодійне товариство об'єднало 43 члени з числа інтелігенції та підприємців. У 1900 р. товариство очолив Г. І. Мурон [10, с. 328]. Поповнення коштів католицької громади відбувалося не тільки за рахунок членських внесків, але й за рахунок благодійних музичних заходів та аматорських вистав польською мовою. Так, у січні 1886 р. за рахунок цих заходів на користь бідних католиків було зібрано 200 крб. 40 коп., у квітні 1886 р. – 123 крб. 32 коп. Кошти були направлені для утримання церковного хору та ремонту римо-католицької церкви [2, ф. 3, оп. 281, спр. 190, арк. 23, 72, 131, 154].

Зростання чисельності католиків вимагало будівництва нової церкви. У жовтні 1886 р. католицька громада надіслала на ім'я губернатора клопотання про дозвіл на спорудження нового костелу. Активними організаторами цієї справи виступили архітектор Вишницький, громадяни І. Бочковський, І. Мікулейський, Ю. Борткевич, Ф. Кемперс, Ю. Полюта та Є. Жілон. Але нестача коштів спонукала громаду звернутися за допомогою до харків'ян інших віросповідань. Німецькі піддані-лютерани С. Гейнріх та Ж. Гельферіх відгукнулися на це прохання і внесли до громади протягом 1886 р. 5 тис. крб. У листопаді 1887 р. за участі А. Квятковського була проведена благодійна вистава, яка дала ще 406 крб. 97 коп. Надали

пожертвування й ряд харківських прихожан-католиків у сумі 1 тис. крб. [2, ф. 965, оп. 1, спр. 8, арк. 10, 44, 84]. У цілому за рахунок пожертвувань вдалося зібрати потрібні 39 тис. крб. (з них пожертвування харківських прихожан склали 23 тис. 503 крб.) і наприкінці 80-х років XIX ст. відкрити новий костел. У лютому 1896 р. громада створила Комітет піклування про бідних римо-католицького віросповідання. Щорічний членський внесок до Комітету складав від 1 до 11 крб. у залежності від майнового стану [3, с. 3–16]. Чимало пожертвувань надходило до Комітету від приватних осіб. Так, протягом 1905 р. Комітет отримав за духовним заповітом І. В. Вишницького 1 тис. крб., за заповітом Л. Ф. Ленарда його дружина А. К. Трумберг передала 2 тис. крб. та один білет Харківського Земельного банку на 500 крб. тощо [3, с. 8]. На 1905 р. організація мала 218 членів, головою Комітету був обраний І. Вільга, скарбником – В. Ставинський, секретарем – Т. Теплиць, до активу увійшли А. Речко, А. Кулаковський, К. Речинський, К. Нейман, Ч. Радзилинський. У звітах комітету за цей рік зазначено, що комітет надав допомогу 90 особам на суму 744 крб. 83 коп. Вони розширили благодійну допомогу притулку при костелі, витрати якого на 1911 р. склали 8796 крб. 23 коп. [2, ф. 965, оп. 1, спр. 21, арк. 4]. Під час Першої світової війни представники католицької громади з числа чехів і поляків продовжили активну участь у міській благодійності. У серпні 1914 р. група чеських робітників, австрійських підданих, Краматорського металургійного заводу Ізюмського повіту збрала перший внесок у розмірі 70 крб. та передала його до Харківського Комітету допомоги сім'ям осіб, призваних на війну. Деякі католики виявили бажання самостійно організовувати збори благодійних внесків на користь Комітету або проводили благодійні концерти [2, ф. 313, оп. 1, спр. 1, арк. 21; ф. 313, оп. 1, спр. 2, арк. 122]. Зібрані кошти вони направили до польського Товариства допомоги жертвам війни [2, ф. 668, оп. 1, спр. 27, арк. 14].

Окрім лютеран і католиків, у Харківській губернії добродійністю активно займалася єврейська громада. У вересні 1871 р. виникло єврейське Благодійне товариство, яке існувало під кураторством молельні-синагоги. Старшиною Правління Харківської єврейської молельні обрано почесного громадянина Л. Р. Рубінштейна, а кандидатом – купця першої гільдії Р. Розенцвейха [2, ф. 4, оп. 26, спр. 299, арк. 1]. Товариство спрямувало свою діяльність на відкриття національних навчальних закладів. У 1872 р. за рахунок благодійних внесків громади в Харкові відкривається початкова школа для хлопчиків-євреїв. З 1875 р. до школи почали приймати й дівчат. Опікуном школи став П. О. Рубінштейн, який щорічно жертвував школі 200 крб. Розпорядник школи Лещинський за рахунок благодійних коштів закупував посібники, картини, карти тощо [1, т. 2, с. 735]. З 1875 р. єврейське Благодійне товариство встановлює стипендію імені Амалії Рубінштейн для учнів із багатодітних єврейських малозабезпечених сімей та сиріт [2, ф. 45, оп. 18, спр. 133, арк. 28]. У 1879 р. за рахунок пожертвувань єврейської громади засновується російсько-єврейська школа, у якій навчався 101 учень. У цілому в 80-90-х роках товариство відкрило 18 єврейських шкіл, 7 єврейських хедерів. У національних навчальних закладах безкоштовно працювало чимало вчителів, лікарів, серед них М. Я. Бомаш, Н. Б. Тер-Мікаельянц, Клейт, В. П. Віцинський та інші [1, т. 2, с. 134]. З початку 90-х рр. головою правління хоральної синагоги обрано Л. Я. Рубінштейна, який разом із представниками від харківського міщанства, купецтва, інтелігенції розгорнув активну діяльність щодо заснування у 1902 р. Товариства допомоги бідним євреям м. Харкова [4, с. 1]. Серед благодійників були: приват-доцент Харківського університету Е. П. Браунштейн, купці першої гільдії З. Г. Еренбург, Г. М. Трабський, Г. І. Диканський, лікарі А. А. Фінкельштейн, Я. С. Аркавін та інші [2, ф. 3, оп. 283, спр. 337, арк. 5]. До 1910 р. до складу Товариства допомоги бідним євреям увійшли голова міського відділу Азовсько-Донського банку І. Г. Коган, представник товариства допомоги бідним євреям доктор Футран, представник Медичного товариства доктор Браунштейн, представник товариства поширення просвіти між євреями доктор Зохорович, рабин Епштейн та інші. Товариство створило єврейську безкоштовну амбулаторію, Харківське товариство бібліотек, Товариство нічних чергувань лікарів тощо [2, ф. 3, оп. 285, спр. 83, арк. 8]. Неодноразово проводилися й благодійні вечори, на яких збиралися значні пожертвування. Так, на вечорі, організованому в листопаді 1911 р., найбільші пожертвування надійшли від підприємців, банкірів на загальну суму 6676 крб. [4,

с. 29]. У 1912 р. громада влаштувала дешеву їдальню, богадільню й училище для хлопчиків, амбулаторну лікарню, в якій лікувалися майже 5500 хворих. За рахунок благодійних коштів створена літня колонія в Люботині на 21 чол. для хворих на легені [5, с. 7–8]. Наприкінці 1912 р. благодійні надходження Товариства склали 72 101 крб., із них 17 224 крб. витрачалося на виплату матеріальної допомоги, 12 527 крб. – на підтримку амбулаторії, 19 752 крб. – на утримання богадільні та дешевої їдальні та 21 080 крб. – на розвиток чоловічого й жіночого єврейських училищ [5, с. 17]. У роки Першої світової війни єврейська громада разом з іншими національними громадами, теж активно допомагала міським благодійним організаціям. Так, 4 вересня 1914 р. громада через рабина Епштейна передала пожертвування від харківських торговців та підприємців-євреїв у сумі 5065 крб. до фонду Харківського Комітету допомоги сім'ям осіб, призваних на війну [2, ф. 313, оп. 1, спр. 1, арк. 81].

У лютому 1872 р. Міністерство внутрішніх справ дозволило караїмам будівництво кенаси (церкви), яка стала центром гуртування караїмської громади [2, ф. 4, оп. 26, спр. 262, арк. 4]. У 1893 р. громада збрала кошти за допомогою караїмів з інших міст та викупила собі дім у провул. Подольському для будівництва храму [2, ф. 52, оп. 1, спр. 224, арк. 7]. За активної участі купця М. М. Кальфа в Харківській губернії створюється караїмський національний фонд. Протягом 1914 р. караїмській громаді вдалося зібрати на користь фонду 5280 крб. [2, ф. 751, оп. 1, спр. 2, арк. 23]. Ці кошти були направлені на матеріальну допомогу нужденним караїмським сім'ям.

Швейцарська громада діяла в межах Швейцарського благодійного товариства, яке було засноване у 1876 р. при активній участі Ф. Шено, Л. Жирарда та Ш. Шоха. Справами керував комітет із 9 осіб, серед них були три жінки. Метою організації стало надання матеріальної допомоги своїм нужденним землякам, які мешкали в Харківській губернії. Щорічний членський внесок складав 3 крб. Жінки, як правило, займалися піклуванням про бідних хворих, для цього товариство мало власного лікаря. Матеріальна допомога видавалася на одну особу не більше 50 крб. щорічно, але ця благодійна акція приносила, безумовно, чималу користь [11, с. 4]. У 1882 р. кількість членів товариства досягла 56 чол. Очолив товариство А. І. Вісе, а до активу входили Г. К. Діш, Б. Х. Вітвер, Ф. Я. Хезлер, Ф. Д. Озелей, І. І. Бургундер [8, с. 328].

Наприкінці XIX ст. збільшення чисельності мусульманської громади в Харківській губернії спонукало мусульман організувати будівництво мечеті. У червні 1873 р. для відправлення мусульманських обрядів у Харкові з'являється мулла [2, ф. 52, оп. 2, спр. 2, арк. 210, 235, оп. 1, спр. 224, арк. 1]. Із початком Першої світової війни мусульмани, за прикладом інших національних громад, створили Харківське Мусульманське благодійне товариство, головою правління обрали ахуна Харківської соборної мечеті Р. Узбякова. Товариство надавало допомогу нужденним мусульманським сім'ям, чоловіки з яких були призвані до діючої армії. Грошова допомога надавалася на оплату квартири або на дорогу від'їжджаючих із Харкова сімей. 5 серпня 1914 р., незважаючи на скрутне матеріальне становище, правління товариства прийняло рішення із суми 600 крб. виділити третину внесків до фонду Харківського Комітету допомоги сім'ям осіб, призваних на війну, та зробити ці внески постійними протягом війни [2, ф. 313, оп. 1, спр. 1, арк. 7]. Створений у 1916 р. дамський Комітет займався допомогою хворим і пораненим воїнам. Цей Комітет опікував нужденних мусульман різного віку, організовував їх лікування, надавав благодійні обіди під час мусульманських свят тощо [2, ф. 3, оп. 283, спр. 140, арк. 56].

Латиська громада сформувалася тільки наприкінці XIX ст., що пояснюється порівняно невеликою чисельністю латишів, які оселились у Харківській губернії. 25 вересня 1899 р. створюється Латиське товариство взаємної допомоги чисельністю 31 особа. За перший рік свого існування товариству вдалося зібрати майже 295 крб., з них 202 крб. становили пожертвування. Поступово кількість латишів у Харкові почала зростати. На 1900 р. у Харкові проживало 150 латишів лютеранського віросповідання, з них до товариства входило 50 чол. Головою правління обрали Х. Х. Дампеля, потім його замінив А. А. Юр'ян. Товариство матеріально допомагало непрацездатним латишам і багатодітним латиським сім'ям, які не мали батьківського піклування. За прикладом інших національних громад латиші теж проводили

благодійні заходи (концерти й вистави) для поповнення фонду Товариства. Був заснований фонд для придбання музичних інструментів для латиського музичного відділення, яке займалося поширенням хорового співу. За рахунок проведених благодійних вечорів протягом 1901 р. було зібрано до фонду загалом 744 крб. 35 коп. [2, ф. 3, оп. 283, спр. 140, арк. 272].

Зростання вірменської громади спонукало її в 1900 р. звернутись із клопотанням до Нахичевано-Бесарабської вірмено-григоріанської єпархіальної консисторії про дозвіл спорудити в Харкові церкву. У листопаді цього року приходським священиком Харківської вірменської громади став Серапіон Самуелян. Для церковних потреб вірмени орендували будинок по вул. Дмитрівській. Протягом року міська Дума відвела місце у 600 кв. сажнів на спорудження вірмено-григоріанської церкви на вул. Сумській [2, ф. 45, оп. 1, спр. 2851, арк. 1–2]. Для розгортання благодійної діяльності церква напередодні Першої світової війни створила Опікунство та школу в церковному приміщенні, які знаходилися на вул. Чернишевській. Головою Опікунства обрали С. Самуеляна. Під час Першої світової війни священик розгорнув активну діяльність по збору пожертвувань для нужденних вірмен і всіх біженців-вірменів, які прибували до Харкова. Робилися внески й у міські благодійні організації. Так, у вересні 1914 р. Опікунство збило 1145 крб. від вірменської громади до фонду Харківського Комітету допомоги сім'ям осіб, призваних на війну [2, ф. 313, оп. 1, спр. 1, арк. 90, 132].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, протягом XIX – початку XX ст. національні громади стали основними центрами організації та проведення всіх благодійних заходів на Слобожанщині. Завдяки збору добровільних пожертвувань прихожанами різної національної приналежності в Харківській губернії була налагоджена система соціального захисту хворих, немічних, сиріт і безпритульних. У цілому благодійна діяльність національних громад допомогла зберегти здоров'я та життя тисячам жителів Харківської губернії, вплинула на розвиток освіти, медицини, системи соціального захисту. Крім того, активна благодійна діяльність національних громад свідчила про швидкий процес соціалізації представників багатьох національних груп, виявила їхнє бажання швидше інтегруватися в українське суспільство при одночасному збереженні своєї національної самобутності. Позитивні зрушення в покращенні громадського й культурного життя губернії відбулися за рахунок економічного та фінансового потенціалу багатьох членів благодійних товариств, їхньої активної життєвої позиції як у мирний, так й у воєнний часи. Що стосується подальших наукових досліджень, то, безумовно, необхідно ретельно дослідити благодійну діяльність національних меншин після Першої світової війни, бо саме в цей період у регіоні зростає кількість представників різної національної належності внаслідок активних міграційних процесів та прибуття великої кількості біженців. Саме добротинність представників різних народів, яка проявлялась у різних формах і способах, засвідчила їхню активну громадянську позицію, патріотизм і бажання принести користь суспільству й державі в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Багалеї Д. И., Миллер Д. П. *История города Харькова за 250 лет его существования. 1655-1905 / Д. И. Багалеї, Д. П. Миллер. – Харьков: Тип. и литогр. М. Зильберберга и С-ва, 1912. – Т. 2. – 973 с.*
2. *Державний архів Харківської області (ДАХО).*
1. *Отчет Комитета попечительства о бедных римско-католического исповедания в Харькове за 1905 г. – Харьков: Тип. Дарре, 1906. – 32 с.*
2. *Общество пособия бедным евреям Харькова. 1911–1912. – Харьков: Тип. Шмерковича, 1912. – 69 с.*
3. *Отчет о деятельности Общества пособия бедным евреям Харькова за 1912 г. – Харьков: Тип. Беркмана, 1913. – Т. 1. – 25 с.*
4. *Рейнгардт Ф. О. Римско-католическая церковь в Харькове // Харьковский сборник на 1887 г. / Под ред. П. С. Ефименко. – Харьков: Изд-во Хар. губ. стат. ком-та, 1887. – Вып. 1. – С. 260-261.*
5. *Розенитраух, Иоганн-Амбросий, пастор г. Харькова: из записок Ф. О. Рейнгардта // Харьковский сборник на 1887 г. / Под ред. П. С. Ефименко. – Харьков: Изд-во Хар. губ. стат. ком-та, 1887. – Вып. 1. – С. 151 – 155.*
6. *Статистический листок. 1882 г. / Под ред. И. П. Сокальского. – Харьков: Изд-во Хар. губ. стат. ком-та, 1882. – 38 с.*
7. *Харьковский календарь на 1880 год. Год восьмой. – Харьков: Изд-во Хар. губ. стат. ком-та, 1879. – 396 с.*
8. *Харьковский календарь на 1884 г. / Под ред. Г.С. Ефименко. – Харьков: Изд-во Хар. губ. стат. ком-та, 1883. – 411 с.*
9. *Устав швейцарского благотворительного общества в Харькове. – Харьков: Тип. Зильберберга, 1877. – 18 с.*